

(CAD), розгортання функцій якості (QFD), метод планування й управління (JIT), планування потреб у матеріалах (MRP) і ресурсах підприємства (MRP II), комп'ютерна підтримка процесів постачання і логістики (CALS), управління всіма ресурсами підприємства (ERP) [3].

На вітчизняних підприємствах застосовуються системи – «ІС», «Підприємство», «Галактика».

Висновки. Використання інформаційних технологій за умов дотримання принципів управління виробництвом стає важливим чинником, що визначає успіх підприємств.

Новітні технології на основі використання економіко-математичних методів, широких експлуатаційних можливостей сучасних інформаційних засобів, систем прогресивних науково-обґрунтованих норм і нормативів, моделювання технологічних стадій виробництва дозволяють удосконалювати управління виробничими системами, обирати оптимальний варіант із відповідною організаційною структурою управління підприємством, визначати напрям пропорційного розвитку за системою відповідних показників, здійснювати взаємозв'язок прогнозування із перспективним, поточним і оперативним плануванням.

Список літератури

1. Бабкін, Ф. Електронна комерція й нові організаційні форми компаній [Текст] / Ф. Бабкін // Менеджмент в Україні та за кордоном. – 2000. – Вип. 1. – С. 18–24.

2. Годин, В. Управление информационными ресурсами [Текст] / В. Годин, И. Корнеев. – М. : Инфра-М, 2008. – 352 с.

3. Грабауров, В. Информационные технологии для менеджеров [Текст] : учебн. пособие / В. Грабауров. – К. : ФіС, 2003. – 368 с.

4. Карминский, А. Информатизация бизнеса [Текст] / А. Карминский, П. Нестеров. – М. : ФиС, 2007. – 278 с.

5. Мескон, М. Основы менеджмента [Текст] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 799 с.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.

© І.В. Жарко, М.В. Черкашина, 2011.

УДК 366.42:339.37(477)

О.В. Жерус, канд. екон. наук, доц.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

На основі статистичних даних проаналізовано соціально-економічні умови функціонування роздрібної торгівлі. Визначено напрями діяльності підприємств роздрібної торгівлі в складних економічних умовах.

На основе статистических данных проанализированы социально-экономические условия функционирования розничной торговли. Определены направления деятельности предприятий розничной торговли в сложных экономических условиях.

The socio-economic conditions of operation of retailers are analysis with using statistics, the methods of activities of retailers in the difficult economic conditions are defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Макроекономічна та політична нестабільність, які загострилися внаслідок як світово-фінансової кризи, так і за рахунок внутрішньонаціональних проблем, негативно відтворилися на всіх сферах економіки, у тому числі й роздрібній торгівлі. Через зниження реальних доходів населення, обмеження певною мірою споживчого кредитування, подорожчання більшості споживчих товарів, комунальних послуг відбулося звуження споживчого попиту. Крім падіння обсягів продажу відбулося погіршення фінансового стану підприємств роздрібно торгівлі через нестачу оборотних активів, зростання дебіторської заборгованості. Усе це зумовило зниження ефективності діяльності підприємств роздрібно торгівлі та темпів її розвитку порівняно з докризовим періодом. Для забезпечення стійкого розвитку підприємств роздрібно торгівлі, зміцнення їх конкурентоспроможності необхідним є вивчення впливу та стану соціально-економічних чинників.

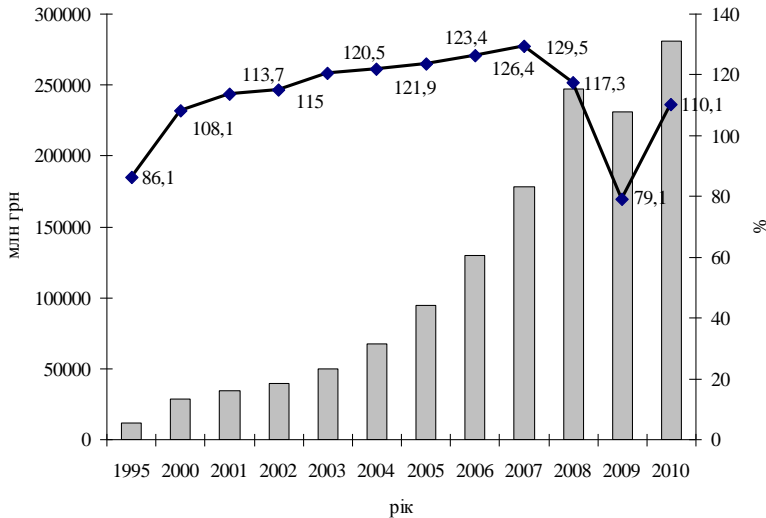
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження умов та механізмів розвитку внутрішньої торгівлі в Україні проводили Н.О. Власова, Я.А. Гончарук, Р.В. Криган, А. Кулик, А.А. Мазаракі, В.О. Соболев, Т.В. Футало, А.А. Чаплінська, О.О. Шубін та ін. [1–7]. Учені здійснювали узагальнення й оцінювання стану та тенденцій роздрібно торгівлі, загальногосподарського стану торговельних підприємств, аналізували тенденції їх розвитку, як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях. Але з огляду на макроекономічну нестабільність, високий рівень динамічності ринкової ситуації необхідність дослідження стану та тенденцій розвитку роздрібно торгівлі, умов та чинників, що на неї впливають, зростає.

Мета та завдання статті. Дослідити стан та тенденції роздрібно торгівлі в Україні, проаналізувати соціально-економічні умови її розвитку, визначити орієнтири подальшого розвитку підприємств роздрібно торгівлі.

Актуальність дослідження. Швидкоплинність та динамічність економічної ситуації, підвищення рівня невизначеності та ризику діяльності підприємств роздрібної торгівлі, загроза нової хвилі фінансово-економічної кризи зумовлюють необхідність систематичних досліджень соціально-економічних чинників, що впливають на сферу роздрібної торгівлі. Важливим є визначення заходів та пошук шляхів розвитку підприємств роздрібної торгівлі у складних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торгівля має важливе соціально-економічне значення, у структурі ВВП на неї відводиться близько 14% – це лише на 1% менше, ніж дає промисловість та більше, ніж – сільське господарство, добувна промисловість, будівництво, транспорт та зв'язок.

Основним показником, що характеризує тенденції розвитку роздрібної торгівлі є роздрібний товарообіг динаміка та темпи росту якого представлено нижче на графіку (рис.1). За даними держкомстату України, до 2002 р. роздрібна торгівля розвивалася стабільно невисокими темпами, приріст товарообігу становив, починаючи з 2000 року, 13...15%. А з 2003 р. відбувалося щорічне зростання товарообігу високими темпами, щорічний приріст складав більше 20%, а у передкризовий 2007 р. сягнув майже 30%. Фінансово-економічна криза, яка охопила Україну восени 2008 р., відразу відобразилася на показниках діяльності підприємств роздрібної торгівлі, зниження обсягів продажу, призвело до того, що приріст роздрібного товарообігу складав лише 17,3%, що на 12,2% менше порівняно з 2007 р. Негативна тенденція продовжилася й у 2009 р., але призвела до більш негативних результатів. Роздрібний товарообіг у 2009 р. упав одразу більш як на 20%, а якщо врахувати, що інфляція у цей період склала більше 12%, можна стверджувати про суттєве зниження споживчого попиту. З економічним відродженням, оборот роздрібної торгівлі почав збільшуватися, його приріст у 2010 р. складав 10,1%, він перевищив докризові показники й був найбільшим за усі роки незалежності. За попередніми статистичними даними, роздрібний товарообіг в Україні продовжує зростати, за січень–липень 2011 р. він становив 356304,4 млн грн, що на 15% більше відповідно до аналогічного періоду 2010 р.

Рисунок 1 – Динаміка роздрібного товарообігу та темпів його зростання в Україні

Якщо проаналізувати динаміку основних соціально-економічних показників (табл.1), то видно, що незважаючи на нестабільність ситуації, яка проявлялася то в прискоренні темпів економічного зростання, то в їх уповільненні, до початку фінансово-економічної кризи обсяги продажу роздрібної торгівлі зростали. Лише тяжке економічне потрясіння у вигляді глибокої кризи вплинуло на неї й спричинило найбільше за останні 20 років падіння показників обсягів продажу до попереднього року. Із покращенням загальної економічної ситуації відбулося й зростання обсягів роздрібної торгівлі. Особливий вплив на роздрібну торгівлю під час фінансово-економічної кризи спричинило погіршення соціально-економічної ситуації, а саме: суттєве скорочення реальних доходів населення у 2009 р. на 10% та збільшення безробіття з 6,4% до 8,8% у 2008–2009 рр.

Аналіз показників діяльності підприємств торгівлі свідчить, що стан підприємств торгівлі покращився з 2007 р. (табл.2). За результатами діяльності підприємств, як в Україні в цілому, так й у тих галузях, що аналізуються, спостерігається позитивний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

Таблиця 1 – Зведені показники соціально-економічного розвитку України у 2000-2010 рр.

№ з/п	Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	ВВП, млн грн	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	948056	914700	1094607
	Ріст ВВП, %	5,85	9,15	5,21	9,57	12,08	2,70	7,30	7,90	2,10	-15,1	19,6
2	ВВП на 1 мешканця, млн дол США	624	788	886	1 057	1 378	1 843	2 324	7200	7500	6400	
3	Індекс інфляції, %	125,68	106,13	99,49	108,26	112,28	110,30	111,65	116,55	122,34	112,3	109,1
4	Індекс обсягу виробництва сільського господарства у відношенні до минулого року, %	109,8	110,2	101,2	89	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	100,1	98,5
5	Рівень безробіття, %	-	-	-	-	8,6	7,2	6,8	6,4	8,8	8,8	8,1
6	Індекс промислового виробництва у відношенні до минулого року, %	113,2	114,2	107	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	78,1	111,2
7	Обсяг капітальних інвестицій, млн грн	-	-	46563	59899	89314	111174	148972	222679	272074	192878	189061
	Темп зростання капітальних інвестицій, %	-	-	-	128,6	149,1	124,5	134,0	149,5	122,2	70,9	98,02
8	Середньомісячна номінальна заробітна платня одного працівника у відношенні до минулого року, %	129,6	135,2	121	122,8	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	104,9	117,5
9	Середньомісячна реальна заробітна платня одного працівника у відношенні до минулого року, %	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2
10	Реальний наявний дохід, у % до минулого року	-	-	118	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	107	90,1	-
11	Оборот роздрібної торгівлі, у % до минулого року	108,1	113,7	115	120,5	121,9	123,4	126,4	129,5	117,3	83,4	110,1
Характеристика економічної ситуації		Помірне економічне зростання	Подальше економічне зростання	Подальше помірне економічне зростання	Стабільний економічний розвиток	Уповільнення економічного зростання	Уповільнення економічного зростання	Стримане економічне зростання	Стримане економічне зростання	Погіршення економічної ситуації	Економічна криза	Економічне відновлення
Стан роздрібної торгівлі		Роздрібна торгівля розвивається, товарообіг щорічно зростає прискореними темпами									Криза в галузі	Покращення ситуації в галузі

**Таблиця 2 – Фінансові результати підприємств торгівлі,
промисловості та сільського господарства**

Показник діяльності	Усього по Україні	Торгівля	Промисловість	Сільське господарство
До кризи 2007 р.				
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	135897,9	16816,9	43700,9	7624,2
Підприємства, які одержали прибуток, %	67,5	70,7	66,6	73,7
Сума збитків, млн грн	47096,5	12255,3	13256,0	1993,7
Під час кризи 2009 р.				
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	-42414,7	-7165,3	-4788,1	7996,6
Підприємства, які одержали прибуток, %	60,1	63,7	69,9	59,7
Сума збитків, млн грн	186473,9	31120,1	48485,4	6264,7
Після кризи 2010 р.				
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	54443,5	-171,5	25191,5	17988,5
Підприємства, які одержали прибуток, %	59,0	57,7	58,7	70,2
Сума збитків, млн грн	156541,9	42,3	40923,7	4997,8

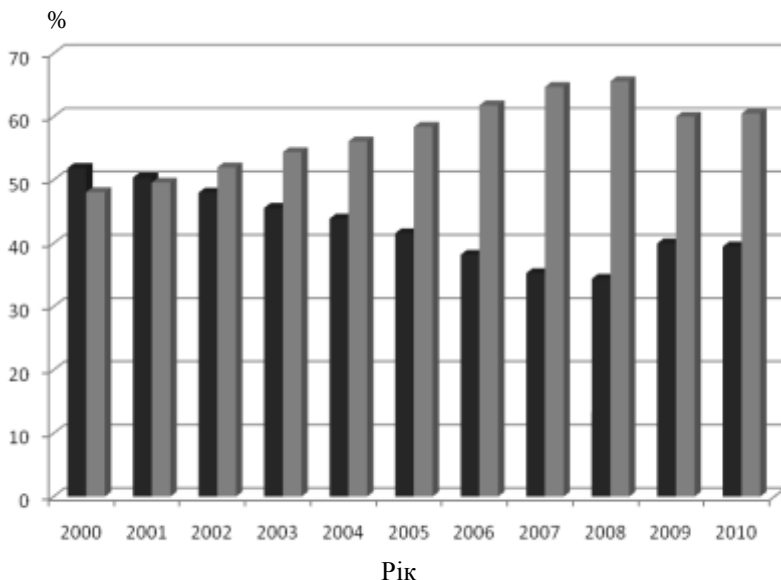
До початку фінансово-економічної кризи в середньому по Україні 67,5% підприємств отримало прибуток. У сфері торгівлі даний показник вищий, ніж по Україні, і складав він 70,7%, що також більш як на 4% перевищує даний показник у промисловості. Слід зазначити, що серед підприємств роздрібною торгівлі прибутковими були більше 74%, а їх фінансовий результат складав 211,1 млн грн. Меншою у сфері торгівлі порівняно з промисловістю була сума збитків.

Під час кризи ситуація кардинально змінилася. Якщо підприємствам промисловості вдалося отримати позитивний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, то підприємствам сфери торгівлі – ні. До того ж у сфері торгівлі суттєво збільшилася частка збиткових підприємств, майже на 7%, до 36,3% порівняно з 29,3 у 2007 р. Серед підприємств роздрібною торгівлі також відбулося зниження частки прибуткових підприємств до 70,7%. Під час фінансово-економічної кризи майже в три рази збільшилися збитки підприємств сфери торгівлі, які у 2009 р. перевищили 31 млрд грн, а підприємств роздрібною торгівлі – сягнули 4265,1 млн грн. Крім того значно зросла дебіторська заборгованість підприємств торгівлі, за рік приріст складав 30,1%, а на підприємствах промисловості – лише на 22,2%, на сільськогосподарських підприємствах узагалі лише на 7,5%. Після кризи у 2010 році складнощі у сфері торгівлі ще мали місце. Хоча негативний результат і скоротився, частка збиткових підприємств вже перевищила 42%, а сума збитків хоча й не така суттєва, як у 2009 р., але склала 42,3 млн грн. Незважаючи на це рентабельність підприємств торгівлі у 2009 р. склала 4,5%, що на 1,2% перевищує загальнонаціональний показник та на 2,7% – рентабельність промисловості. Рентабельність на підприємствах роздрібною торгівлі в цей період зареєстрована на рівні 3,3%. З вирішенням фінансово-економічних проблем у 2010 р. відбулося збільшення рівня рентабельності торгівлі в цілому до 19,9%, а роздрібно – на 1,2% до 4,5%.

Негативний вплив на розвиток роздрібною торгівлі спричинило зниження платоспроможного попиту. Якщо протягом 2000-2008 рр. спостерігалось зниження витрат на продовольчі товари, за вісім років вони скоротилися з 64,9 до 48,9%, тобто на 16%, то з початком фінансово-економічної кризи спостерігається тенденція їх зростання спочатку до 50 % у 2009 р. та ще на 1,2% у 2010 р. Унаслідок цього відбулися зміни й у структурі роздрібною товарообігу (рис.2). У 2007-2008 рр. частка роздрібною товарообігу продовольчих товарів була на рівні 34...35%, а у 2009-2010 рр. вона зросла до 40%. Збільшення витрат на продовольчі товари та, відповідно, й частки роздрібною

товарообігу свідчить про зниження рівня життя населення, загострення соціальної ситуації.

За обставин, що склалися, підприємствам роздрібної торгівлі для виживання під час кризи необхідно враховувати соціально-економічні тенденції, відстежувати макроекономічні прогнози, коригувати стратегічний та маркетинговий план діяльності.

Рисунок 2 – Структура роздрібного товарообігу України у 2000-2010 рр.:
■ – частка продовольчих товарів, %; □ – частка не продовольчих товарів, %

У полі зору працівників роздрібної торгівлі постійно мають знаходитися споживачі, особливо в умовах загострення конкуренції за клієнтів на роздрібному ринку. Виявлення змін в уподобаннях, намірах, поведінці споживачів дозволить оперативно координувати асортимент товарів та цінову політику. Сучасний споживач стає все більш «економним», він віддає перевагу товарам з оптимальним та розумним співвідношенням ціна/якість. Особливої уваги потребує фінансовий менеджмент на підприємствах роздрібної торгівлі.

Висновок. Роздрібна торгівля, як й інші сфери економіки, одразу відчула наслідки фінансово-економічної кризи. Підприємства галузі і зараз працюють у непростих соціально-економічних умовах,

ситуація ускладнюється ще й високим рівнем ризику та невизначеністю. Для запобігання чи пом'якшення негативних наслідків на підприємствах роздрібної торгівлі необхідно раціоналізувати продуктові лінії, підвищити ефективність операційної діяльності, систематично відстежувати витрати та шукати шляхи їх зниження. Особливо актуальним в умовах обмеженості доступу до зовнішніх джерел фінансування стає визначення внутрішніх резервів. Для забезпечення міцного положення на ринку та перспектив розвитку підприємства працівники повинні намагатися підвищувати свій професійний рівень і бути готовими працювати у більш жорстких конкурентних умовах, а також активніше розвивати та запроваджувати прогресивні роздрібні технології.

Список літератури

1. Внутрішня торгівля : регіональні аспекти розвитку [Текст] : монографія / за ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк-Л. : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.
2. Внутрішня торгівля в Україні: економічні умови ефективного розвитку [Текст] : монографія / А. Мазаракі [та ін.]. – К. : КНТЕУ, 2006. – 195 с.
3. Соболев, В. О. Організаційно-економічний механізм розвитку роздрібної торгівлі [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / В. О. Соболев. – Донецьк, 2010. – 40 с.
4. Чаплінська, А. А. Сучасний стан і тенденції розвитку роздрібної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2011_2_1/NV-2011-V2_26.pdf>.
5. Криган, Р. В. Особливості розвитку роздрібної торгівлі на регіональному рівні / [Електронний ресурс] / Р. В. Криган, Т. В. Фугало. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_4_1/pdf/174-179.pdf>.
6. Кулик, А. Анализ тенденций развития ритейла в Украине [Электронный ресурс] / А. Кулик, О. Шубина. – Режим доступа : <http://www.provisor.com.ua/archive/2008/N22/atrru_228.php>.
7. Мельник, І. М. Стан та тенденції змін у роздрібній торгівлі регіонів [Електронний ресурс] / І. М. Мельник. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlto/18_10/238_Melnyk_18_10.pdf>.
8. Статистичні дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.
© О.В. Жерус, 2011.